
ארגוני הספורט ומעורבותם בקרב בני הנוער

ביפו של שנות החמישים¹

ברוך פורמן

חוקר עצמאי

תקציר

רבות העולים שעלו ארצה בשנים הראשונות להקמתה של מדינת ישראל, לא התקבלו תמיד בזרועות פתוחות על ידי אנשי היישוב הוותיקים. אלה חששו מהנטל הכלכלי שיוטל על כתפי המדינה הצעירה שסבלה עדיין מבעיות ביטחון קשות ומההתמודדות עם ציבור שעבר את מוראות השואה והושפע מהם פיזית ונפשית. רשויות המדינה ניסו להתמודד בדרכים שונות עם הבעיות שנוצרו, לא תמיד בהצלחה. נוסף על חששות ממצבם הבריאותי והנפשי של העולים ומחסכים תרבותיים התעוררו בעיות נוספות שנבעו מממדי האבטלה ומהזמן הפנוי שעמד לרשותם בשפע. המוסדות הקולטים חששו שמא ינוצל הזמן הפנוי לפעילות אנטי סוציאלית כגון פשע, שתיית אלכוהול, זנות, הימורים ועוד. הממסד ניסה להתמודד עם כל אותן תופעות שליליות בדרכים שונות, אחת מהן הייתה הפעילות הספורטיבית. ארבעת ארגוני הספורט: הפועל, מכבי, בית"ר ואליצור, שייצגו זרמים פוליטיים, גילו עניין רב בקיום הפעילות הספורטיבית במקומות מושבם של העולים. מטבע הדברים יועדה פעילות זו לבני הדור הצעיר. ראשי הארגונים האמינו באמת ובתמים כי בעזרת הפעילות הספורטיבית ניתן יהיה להתמודד עם כל אותן תופעות שליליות, אך מעל לכל השיקולים דומה כי שיקול אחד היה דומיננטי, השיקול הפוליטי. ארגוני הספורט ראו בקהל העולים, בעיקר הצעירים, קהל יעד אלקטורלי שיצטרף לשורותיהם בבוא היום ולכן בחרו בדרך של הפעילות הספורטיבית, ששפתה היא בין-לאומית ואין בה מחיצות או הפרדה. גם המדדים להצלחה בה אינם קשורים בהשכלה, בשפה או בתרבות. במאבקים בין הארגונים הללו הייתה בדרך כלל ידה של התאגדות הפועל על העליונה להוציא מקום אחד, העיר יפו שיושבה בתקופה הנדונה בעיקר על ידי עולים חדשים שעלו מבולגריה. שם הייתה ידה של הסתדרות המכבי על העליונה. מטרת מאמר זה היא לתאר בפעם הראשונה את פעילותם של ארגוני הספורט בקרב בני הנוער

¹ מאמר זה מוקדש בהוקרה רבה ומקרב לב לשני חבריי, בני העדה הבולגרית: שמואל (צ'וצ'יקו) לוי, שחקן, מנהל, מאמן ובעיקר מחנך שגידל במשך עשרות שנים את כל שחקני יפו, ומוטי כנרי, חוקר והיסטוריון של יהדות בולגריה.

והצעירים ביפו ולהבהיר את הגורמים להצלחתו של ארגון המכבי בעיר זו. עיקר המאמר נסמך על חומרים ארכיוניים, עיתונות בת התקופה וראיונות אישיים עם אותם ספורטאים מבוגרים שהיו בני נוער פעילים באותה עת.

תאריכים: גביע קרנר, העלייה מבולגריה, מכבי יפו, "הרכוש הנטוש".

חקר הפעילות הספורטיבית בכלל וענף הכדורגל בפרט בעשורים הראשונים לקיומה של מדינת ישראל עבר שינוי משמעותי בדור האחרון. מתחום המהווה "ארץ בלתי נודעת" הוא הפך לחלק אינטגרלי מהמחקר ההיסטורי, הסוציולוגי והכלכלי. פורצי הדרך בתחום זה הם אמיר בן פורת ואודי כרמי. שני אלה האירו והבליטו בפעם הראשונה את מפת הפעילות הספורטיבית בראשית שנותיה של המדינה. אביא כאן בקצרה מקצת מפרסומיהם של השניים (בן פורת: ממשחק לסחורה, 2006, ישראל שפה קשה, 2010, כדורגל ולאומיות, 2016; כרמי: ספורט בהגירה, 2013, משחק מכור, 2015, מעורבותם של קציני צה"ל, 2018, חינוך על קצה החרב, 2019). ספר נוסף שעוסק בארגוני הספורט ומעורבותם בקרב העולים לארץ ישראל בשנות הארבעים עד השישים הוא ספרו של ברוך פורמן (2021). על אף העובדה שחקר הפעילות הספורטיבית בקרב העולים לארץ זכה לעדנה כאמור רק בדור האחרון, הרי תחום אחד המהווה חלק בלתי נפרד ממנו לא זכה עדיין להתייחסות מחקרית הולמת. תחום זה הוא הפעילות הספורטיבית המאורגנת בקרב בני הנוער (גילים 14-18). אני מבקש להקדיש את הדיון במאמר הנוכחי לנושא חשוב זה - לפעילותם הספורטיבית המאורגנת של ארגוני הספורט ביפו בכלל ולזו של מכבי בפרט. בחרתי בעיר יפו משום שהתקיימה בה פעילות ספורטיבית מגוונת בשיתוף כל ארגוני הספורט.

העלייה הגדולה

הכרזת העצמאות בה' באייר תש"ח עוררה כאמור עלייה נרחבת ללא תקדים בהיקפה בתולדות התנועה הציונית. למן הכרזת העצמאות ועד סוף שנת 1951 הגיעו למדינת ישראל קרוב ל-700 אלף עולים אשר הכפילו את האוכלוסייה היהודית בארץ. העלייה בתקופה זו זרמה משני מקורות מרכזיים: מזרח אירופה והבלקנים ומארצות אפריקה ואסיה. היא הפכה את אוכלוסיית ישראל לאוכלוסיית עולים בעיקרה. שיעור העולים באוכלוסייה בסוף שנת 1951 עמד על 75%. גל עלייה גדול זה הציב בפני היישוב היהודי אתגרים חדשים שהוא לא ידע כמותם. ההיקף הרחב של העלייה בשנות החמישים ומיעוט משאביה הכלכליים של המדינה לצד היותה במצב מלחמה כמעט שלא אפשרו קליטה בדרכים שהיו מקובלות בתקופת המנדט: באמצעות הון עצמי שהביאו עימם העולים או בעזרתן של המפלגות שאליהן השתייכו העולים (ליסק, תשנ"ט).

מרבית העולים היו חסרי זיקה פוליטית, ולא היו בידם משאבים כלכליים כדי לאפשר קליטה עצמאית. כתוצאה מכך הם נקלטו באמצעים מאולתרים, חלקם הועברו ליישובים שתושביהם הערבים עזבו אותם במהלך מלחמת השחרור ושזכו

לכינוי "הרכוש הנטוש". אלה שבאו אחריהם נשלחו למחנות עולים בניהולה של הסוכנות היהודית אשר ריכזה כל פעולות הקליטה. רוב העולים הגיעו לארץ חסרי כול, במצב בריאותי ירוד ביותר, עם שיעורי תחלואה גבוהים של שחפת, גזזת, גרענת ותת-תזונה, בעיקר בקרב הילדים והקשישים. הם לא יכלו לעזור לעצמם בתהליך הקליטה בארץ החדשה. בעוד שביישוב הוותיק הייתה תמותת התינוקות 16.2 לאלף תינוקות, הגיעה תמותת התינוקות בקרב העולים במחנות המעבר ל-157.8 לאלף תינוקות. המדינה הצעירה נדרשה אפוא להיערך לא רק להליך קליטה כלכלי אלא לטפל בגוף ובנפש ולספק שירותי רפואה חיוניים כדי לשמור על חייהם של עולים אלה בארץ ולמנוע אסון בריאותי או מגפה שהיו עלולים לפרוץ בקלות בתנאים הקיימים (רוזין, 2008). הגורמים הקולטים התייחסו בדיווחיהם למוסדות הקליטה ולעיתונות (רוזין, 2008) לשורה של תופעות שליליות שהקיפו תחומי חיים רבים במקומות מושבם של העולים כגון תנאי היגיינה ירודים, דימוי עצמי נמוך, מחלות שונות, אימהות שאינן דואגות לילדיהן, גברים שאינם מכבדים את בנות זוגם, חוסר תרבות, עבריינות, אלכוהוליזם ועוד. לעומת זאת, הקולטים הוותיקים הציבו בפני העולים החדשים מודל לחיקוי כמעט בכל תחום: חינוך, משפחה, בריאות, צריכה תרבותית, תעסוקה, דיור ועוד (ליס ואח', תשע"ו). בתוך גלי העלייה הגדולים האלה הגיעו גם יהודי בולגריה.

העלייה מבולגריה

בין חוקרי העלייה ההמונית לארץ ישראל בשנות החמישים קיימת תמימות דעים שלפיה הגיעו העולים לארץ בשנים אלה בשישה גלי עלייה גדולים. את העלייה מבולגריה שבה התגוררו בשנת 1944 כ-50 אלף יהודים, משייכים החוקרים לגל העלייה השלישי שהחל ב-16 במאי 1948 עד 31 בדצמבר 1949. בתקופה זו עלו לארץ כ-35,089 נפש (ליסק, תשנ"ט; שאלתיאל, 2004). העלייה מבולגריה הייתה שונה משמעותית באפיוניה מהעליות האחרות.

מאפייני העלייה מבולגריה

לעליית יהודי בולגריה היו מאפיינים אחדים שהבדילו בינה לבין חמשת גלי העליות האחרים. האחד היה רצונם של רוב יהודי בולגריה לעלות לארץ. לגל הזה ולרצון העז לעלות ארצה היו מספר גורמים: הראשון היה כלכלי. ממשלת בולגריה הקשיחה את המגבלות על החזקת רכוש פרטי, הטילה מיסים והעלתה מדי פעם את המיסוי על מוצרים (ברוך, 2003; קשלב, 1969). הגורם השני היה הרגש הציוני העז שפעם בליבם של יהודי בולגריה. התנועה הציונית הייתה הדומיננטית בקרב יהודי בולגריה לעומת תנועות אחרות דוגמת "השומר הצעיר" בעיקר. גם ביקורו של דוד בן-גוריון בבולגריה ב-23 בנובמבר 1944 עד 7 בדצמבר 1944 הוסיף לתנועה הציונית נופך כמעט משיחי. בן-גוריון נפגש במהלך ביקורו שם עם נציגי שלטון, עם נציגי בנות הברית ועם משפחות יהודיות. רושם עז ביותר עשה עליו מצבם הקשה של הילדים. הוא פעל להוצאתם המהירה מבולגריה והבאתם לארץ ישראל והשיג, עוד בהיותו שם, 900 רישיונות להעלאת ילדים לארץ ישראל (פרלינג, 1991; שאלתיאל, 2004), וכך כתב ביומנו: "המרכז הציוני ומרכז החלוץ ישימו לב באופן מיוחד לילדי העוני בסופיה ובערים האחרות, יטפלו בהם ידאגו לבריאותם, לחינוכם העברי ועל הכל לעלייתם לארץ. בהעברת הנוער היהודי מהגיל הרך ביותר עד גיל הצבא, בזמן הקרוב

ביותר, יש לראות את התפקיד הגדול והדחוף של יהודי בולגריה והתנועה העולמית הציונית" (יומן בן-גוריון, 1944).

התנועה הציונית החזיקה בבולגריה מנגנון "בריחה" מאורגן ומסודר שנבע בחלקו מקשרים אישיים שפיתחו אלה שעמדו בראש המנגנון עם שרים ועם בעלי תפקידים בכירים בממשלת בולגריה. בראש המנגנון עמד שייקה טרכטנברג (-1994 1909) שעברת את שמו מטרטנברג לדן, היה מראשוני ה"מוסד" ואחד הפעילים הבולטים במנגנון עלייה ב'. שייקה דן ריכז יחד עם סגנו אפרים שילה (1916-2007), שהיה אף הוא מראשוני ה"מוסד", את העלייה מבולגריה, בעיקר בשנת 1947 ובתחילת שנת 1948. הוא דיווח ישירות על פעילותו בתחום זה לבן-גוריון בארץ (ארכיון המדינה, 5557/2-1). מסיבות פוליטיות ממשלת בולגריה חפצה בהידוק קשריה עם המערב ועם ארצות הברית. היא הבינה שאת זאת תוכל להשיג בין היתר באמצעות הלובי היהודי והשפעתו שם ולכן נקטה מדיניות נוקשה פחות כלפי היהודים שרצו לעזוב את בולגריה ולעלות לארץ.

המאפיין השני שהבדיל את עליית יהודי בולגריה משאר העליות היה העובדה שהעולים מבולגריה היו כמעט כולם דוברי עברית או מבינים עברית. היה זה פרי החינוך שקיבלו בבתי הספר הציוניים בבולגריה. בכך למעשה נופץ אחד ההבדלים המשמעותיים ביותר בין העולים לבין הקולטים בארץ (קשלס, 1969; שאלתיאל, 2004).

המאפיין השלישי של העלייה מבולגריה היה לא פחות משמעותי עבור העולים. הם הגיעו לארץ שבה הייתה קיימת תשתית בולגרית משמעותית שהקלה את קליטתם, לדוגמה, בנק קופת עלייה שהוקם בשנת 1937 על ידי 19 חברים בני העדה הבולגרית במטרה לעזור כלכלית לבני העדה. בשיאו מנה הבנק 40 אלף לקוחות שהתפרשו על פני 23 סניפים בכל רחבי הארץ. עולי בולגריה שעלו ארצה הקימו במשך עשרות שנים תשתית יישובית ברחבי הארץ. כבר בשנות העשרים של המאה ה-20 ניסו יהודי בולגריה לרכוש קרקעות ולהקים מושבים בארץ ישראל המנדטורית (רכישת קרקע, 1923; מושב חקלאי, 1925). במהלך השנים הקימו יהודים שעלו מבולגריה מושבים והתיישבו בהם, למשל, כפר חיטים בשנת 1936, בית עובד בשנת 1933 ועוד (קשלס, 1969). ניסיונות אלה נמשכו גם בסמוך לעלייתם לארץ בשנים 1948-1949. המושבים הראשונים של עולי בולגריה כללו את כפר הנגיד, גאליה, גנתון, ספסופה ותלמי יחיאל. עוד הקימו עולי בולגריה 23 אגודות שיתופיות לייצור תרופות, מברשות, אריזות קרטון, עיבוד עורות ועוד (מוסק, 2001).

המאפיין הרביעי היה הקשר הטוב והעזרה שקיבלו עולים מבולגריה מחבריהם שכבר נקלטו בארץ. הם ידעו בדיוק לאן לפנות ולאן להגיע, לכן משך הזמן שבו ישבו במחנות העולים היה קצר מאוד. הם התגוררו תקופה קצרה במחנה העולים בפרדס חנה ומשם נעו בעיקר לכיוון יפו, לערים ולשכונות שפינו הערבים ("הרכוש הנטושי"). כ-7,400 נערים ונערות, יוצאי בולגריה, יצאו ממחנות העולים לחברות נוער בקיבוצים ובקבוצות. הם היוו למעשה את רוב רובם של בני 12-18 שנים. אלא שבינואר 1951 נשארו בקיבוצים רק כ-1,700 בני נוער, שכן כל השאר עזבו את המקומות שבהם הם שהו וחזרו להוריהם שבינתיים הצליחו להסתדר. הסיבות לכך היו רצונם של ההורים שילדיהם יעזרו בפרנסת הבית וכן בשמירה על כבודם.

עולי בולגריה חששו שמא דווקא בקיבוצים, הרחק מהבית, ידרדרו ילדיהם לפשע (שאלתיאל, 2004). הם לא התביישו ולא בחלו בשום עבודה קשה ובלבד שתכבד את בעליה. הם גם לא התביישו בתנאי מגוריהם הקשים, משום שהאמינו כי הם זמניים בלבד ובכוחם לשנותם ולהיטיבם (שאלתיאל, 2004).

יפו העיר שחונרה לה יחדיו מכל העולים

מספר העולים שהגיעו ליפו היה גדול יותר ממספרם בכל אחת מהערים הגדולות או המעורבות שבהן התיישבו העולים. ב-8 בנובמבר 1948 מנתה אוכלוסיית תל-אביב-יפו 261,248 תושבים. במספר זה נכללו גם תושביה הערביים של יפו שלא נמלטו ממנה לאחר שנכבשה על-ידי ארגוני האצ"ל וההגנה ב-13 במאי 1948. בתקופה שבין 1 באפריל ל-1 בספטמבר 1949 הגיעו ליפו כ-30 אלף עולים, רובם יוצאי בולגריה (מוריס, 1991).

תקופה קצרה מיוני 1948 עד יולי 1949 נוהלה יפו בידי מושל צבאי. בשנת 1949 בוטל הממשל הצבאי והעיר עברה לניהול אזרחי. בחודש אוקטובר 1949 אוחדה יפו עם תל-אביב (ארכיון עיריית תל-אביב, דצמבר 1949), והטעם לסיפוח היה מספרם הרב של העולים ביפו, כפי שציין בספרו האנתרופולוג העירוני מונטרסקו, "יפו היא היום עיר מקלט של רבבות עולים חדשים" (מונטרסקו 2020, עמ' 210). באיחור של שנה בערך החליטה הממשלה על איחודן של יפו ותל-אביב לעיר אחת, איחוד שהיה לצורך מדיני, מנהלתי וחברתי דחוף. גם מבחינה סוציאלית היה ברור כי אוכלוסיית יפו כיחידה נפרדת לא תוכל לשאת בעצמה ולבדה בעול השירותים הציבוריים. ההכרזה הרשמית על כך פורסמה ב-24 באפריל 1950. ב-31 בדצמבר 1952 מנתה אוכלוסיית תל-אביב-יפו 350 אלף תושבים. בבתי הספר העל יסודיים בתל-אביב-יפו בשנת 1950 למדו 773 תלמידים, בשנת 1953 הגיע מספרם ל-950 תלמידים. ביפו היו בשנת 1953 12 בתי ספר יסודיים ושני בתי ספר על יסודיים. בכל המסגרות למדו ביפו 6,000 תלמידים. יפו היוותה מרקם רב-תרבותי של יהודים שעלו מארצות הבלקן, מזרח אירופה וארצות הים התיכון. הקבוצה הגדולה והמבוססת ביותר הייתה זו של הקהילה הבולגרית. כה גדולה הייתה קהילה זו עד שיפו נודעה בכינוי "בולגריה הקטנה" ואילו החלק ממגדל השעון דרומה עד מתחם דג'אני קיבל את הכינוי "סופיה הקטנה".

כן התקיימו בעיר שיעורים להקניית השפה הבולגרית לבני הדור הצעיר שנולדו בארץ, מי שהיה אחראי לאותם שיעורים היה שחקנה של קבוצת הכדורגל של מכבי יפו מרדכי דיקו הרה. ביפו פעל גם ארגון שנקרא "חיים טובים". הארגון פעל במסגרת העדה הבולגרית ותפקידו היה לתמוך בחסרי יכולת מבני העדה. גם ארגון ויצ"ו פעל בקרב נשות העדה הבולגרית במסגרות שונות של הכשרה מקצועית. אך אין ספק שהמאפיין הברור ביותר של בני העדה הבולגרית ביפו בשנות החמישים והשישים היה קבוצת הכדורגל שלה, מכבי יפו, שרוב שחקניה היו בולגרים. הקשר בין הקבוצה לבני העדה היה כה הדוק, עד כי לעיתים נכחו באימוני הקבוצה (לא במשחקים) אלפי צופים (ראו ריאיון עם צ'וצ'קו לוי).

ביפו התקיימה גם פעילות ספורטיבית מטעם "ההתאגדות לתרבות גופנית הפועל" ובית"ר. כל ארגוני הספורט שפעלו בארץ גילו ענין רב בעולים החדשים ובעיקר בבני הנוער.

המניעים לרצונם של ארגוני הספורט לקיים פעילות ספורטיבית בקרב העולים ובהם בני נוער

המניע הפוליטי

המאפיין הבולט של החברה הישראלית בשנות החמישים היה "שהכול פוליטי", כולל הספורט. ארגוני הספורט היו קשורים בעבר וגם בימינו למפלגות פוליטיות. מחד גיסא ראו המפלגות בפעילות הספורטיבית כלי נוח להפצת האידיאולוגיה שלהן בקרב השחקנים והאוהדים, ומאידך גיסא סייע הקשר לאגודות ולארגוני הספורט ליהנות מתמיכתם של גופים פוליטיים, רבי-השפעה וכוח, שחלשו גם על כספים רבים (בן פורת, 2002). הקשר בין המפלגות לארגוני הספורט היה קשר דו-סטרי: המפלגה תתמוך באגודה מבחינה כלכלית בעיקר, והאגודה תתמוך באידיאולוגיה הפוליטית של המפלגה כולל ציבור אוהדיה. כך למשל התקבל בטבעיות הקשר בין התאגדות הפועל לתנועת הפועלים וממשיכה הפוליטיים, בין תנועת בית"ר למפלגה הרוויזיוניסטית וממשיכה הפוליטיים, בין מכבי לציונים הכלליים בין אליצור למפלגות הדתיות-לאומיות. במערכת היחסים בין מועדוני הספורט למפלגות בלטה במיוחד ההתאגדות לתרבות גופנית הפועל, שהייתה הגדולה כמותית מסך המועדונים של מכבי ובית"ר יחד ונהנתה מקשרים עם מוסדות השלטון. אומנם את הנהלות המועדונים המקומיים בחרו חברי האגודה במקום, אבל המפלגות הפוליטיות, שלמרכז המסוים הייתה זיקה אליהן, התערבו בתהליך הבחירות באמצעות הצגת אנשים שלהן כמועמדים להנהלת המועדון המקומי ולהנהלת המרכז הארצי (כרמי, תשע"ו). שנות החמישים היו קשות מבחינה כלכלית, הכדורגל היה אז חובבני, ומי שזכה אז לסיוע היו האגודות והאצטדיונים ששכנו במושבות ובערים הוותיקות, משום שלמרכזי הספורט היה חשוב לקיים אותם בשל משמעותם הפוליטית (בן פורת, 2002). על קבוצה חדשה שרצתה להקים אצטדיון משלה הוערמו קשיים רבים, בחלקם אדמיניסטרטיביים ובחלקם כלכליים. הקהל שהגיע לצפות בה, ברובו אם לא כולו, צפה במשחקה בעמידה. כמעט שלא היו חדרי שירותים והשחקנים הלכו בדרך כלל ברגל מביתם כדי להגיע למשחקים. חרף קשיים אלה הפך הכדורגל בשנים הראשונות לקיומה של המדינה לענף הספורט מספר אחת מבחינת הפופולריות שלו. אנשים רבים שהתקשו לדבר בעברית, להבין את התרבות, לקרוא עיתונים וספרים - דיברו כדורגל (בן פורת, 2010).

מצבם הפיזי והנפשי של העולים. ארגוני הספורט היו מוטרדים גם מכושרם הגופני הלקוי ומבריאותם הרעועה של העולים החדשים ובעיקר בני הנוער (שטרנברג, 1954). כיוון שכך הם נקטו שורה של פעולות נוספות כגון הקמתן של קבוצות ספורט ביישובי העולים שעסקו בספורט תחרותי במגוון מקצועות, ימי ספורט ותחרויות ספורט שהיו מיועדים לעולים בלבד (פורמן, 2021). כמו כן גובשה במחלקה להכשרה גופנית תוכנית שנועדה לטפל בבעיות שנוצרו בקרב העולים, שנקראה *רהבליטציה* (ארכיון מכון לבון, עמנואל סימון). ב-11 במאי 1945, שלושה ימים בלבד לאחר סיומה של מלחמת העולם השנייה וכניעתה של גרמניה התקיים דיון חירום בוועד הפועל של ההסתדרות. בדיון הובע חשש כי ההסתדרות וקופת-חולים לא תוכלנה לשאת לבדן בנטל הכספי הכרוך בטיפול בעקורים העולים ארצה. חברי הוועד הפועל התלוננו כי

מוסדות שונים כגון אונרר"א והדסה מסרבים להשתתף במימון עלויות הטיפול הכרוכות במילוי תפקידים ציוניים-יישוביים, וקיים חשש כי מצב זה ילך ויחריף כשיגיעו גלי העלייה הגדולים, עד כדי סכנה מוחשית לעצם קיומן של קופת-חולים וההסתדרות. במטרה להתמודד עם הבעיה הכלכלית פותחה כאמור במחלקה להכשרה גופנית בוועד הלאומי תוכנית הרהביליטציה, שנועדה לשקם את בריאות העולים, ולשפר את כושר העבודה והעצמאות הסוציאלית שלהם במידת האפשר. במילים אחרות – לשקם את גופם ונפשם. בתוכנית זו תפסו פעילות הספורט והחינוך הגופני מקום חשוב ביותר.

מטרת התוכנית הייתה לשקם את העולים במהירות האפשרית ולהוריד את הנטל הכלכלי הכבד הכרוך בטיפול מעל ההסתדרות ומוסדותיה. התוכנית כללה שלושה נושאים עיקריים: (א) שירות רפואי – ריפוי רפואי וניתוחי, טיפולי שיניים, הזנה, שיכון, הלבשה, יצירת תנאים היגייניים כלליים ואבחון הבעיות השונות שמהן סבלו העולים; (ב) אימון גופני – פעילות מחזורית ומשחקי תנועה, פעם ביום לפחות, במגבלות הפיזיות והנפשיות של העולים; (ג) נופש ועיסוק בשעות הפנאי – משחקים קטנים וגדולים ובילוי על שפת הים, בחורשה ובמחנה (ארכיון מכון לבון, עמנואל סימון).

מאבק בהשפעותיו השליליות של הרחוב. הפעילות הספורטיבית נתפסה כאמצעי יעיל שבעזרתו ניתן להתמודד עם התופעות השליליות שרווחו ביישובי העולים, כגון אלימות, פשע, בטלה, שכרות ועוד (ארכיון המדינה, סקירה). כמו כן נתפסה הפעילות הספורטיבית גם כאמצעי יעיל שבעזרתו ניתן להרחיק את בני הנוער מהרחוב. הטיפול והדאגה לבני הנוער שבים ומוזכרים כאמצעי חשוב מאין כמותו לפיתוח ולהצדקת הפעילות הספורטיבית בעיר יפו מראשיתה. ראשי מכבי ישראל פנו כבר במהלך חודש ספטמבר 1948, כלומר ארבעה חודשים בלבד לאחר כיבושה, למושל הצבאי של יפו וביקשו ממנו בניין קטן ובו מספר חדרים או אולם גדול לעריכת משחקים בקרב העולים החדשים ביפו וילדיהם (ארכיון עיריית תל-אביב, מכתב). אותו רעיון חזר על עצמו מספר חודשים לאחר מכן: "...פיתוח מחלקת נוער פעילה כדי שמועדון האגודה ישמש כבית וכמרכז לנוער של יפו למען ידעו להינצל מהתרבות הרעה של הרחוב ויהיו אזרחים וספורטאים למופת של בוני האגודה עת היו חניכים ומדריכים, חינוכו והתחנכו על ברכי הספורט, כיצד למצוא את הדרך לציונות ולהגיע להגשמתה" (ארכיון מכבי, מטרות האגודה).

הכנה גופנית לתפקידים ציבוריים. רבים מהעולים החדשים גויסו לצה"ל מייד עם רדתם מהאונייה. עבור אלה שלא גויסו שימשה הפעילות הספורטיבית על כל צורותיה, הספורט השימושי, ספורט המגן והספורט הימי, כאמצעי יעיל מאין כמותו כדי להכשירם, בעיקר את הצעירים שבהם, לקראת גיוסם לצבא - חינוך פרה צבאי (פורמן, 2015). אחד מענפי הספורט החשובים בתחום זה היה האגרוף. העיסוק בו היה בעל חשיבות רבה מבחינתם של מנהיגי הפועל דווקא בקרב בני הנוער הצעירים. הם סברו שהעיסוק באגרוף הוא למעשה הכשרה פרה צבאית ויפתח אצלם תכונות אופי חשובות דווקא לצעירים מבין העולים כגון משמעת עצמית, חינוך לכיבוש הפחד, פיתוח אומץ, בוז לכאב והרצון לקרב. כאשר תגיע שעתם להתגייס הם יהיו מוכנים בצורה טובה יותר לקראת המאבקים שנכוננו להם (עוזנו, 1948-תש"ח).

הניסיונות ליישב את הארץ. מניע זה היה אופייני בעיקר להסתדרות המכבי שניסתה להשיג מטרות לאומיות-ציוניות, בין השאר באמצעות הכשרתם הפיזית של חברי מכבי לעלייה על הקרקע ולהתיישבות. נקודה זו עלתה לדיון בקונגרס העשירי העולמי של מכבי שהתכנס ב-25 בדצמבר 1948 בתל-אביב. הדוברים בקונגרס ציינו את הירידה שחלה בפעולות ההתיישבות שיזמה הסתדרות המכבי כתוצאה ממיעוט משתתפים. חברי ההנהלה ראו בעולים החדשים, בעיקר בני הנוער שביניהם, את אלה שימלאו את השורות שהידלדלו במטרה להמשיך את מפעלי ההתיישבות של הסתדרות המכבי. אותם חברי מכבי שהמשיכו בפעולות ההתיישבות נקראו בשם "הסוללים" (ארכיון מכבי, ועידת מכבי הראשונה).

מעורבותם של ארגוני הספורט בקרב בני הנוער של יפו בשנות החמישים

כאמור גילו כל ארגוני הספורט התעניינות רבה בקירובם של בני הנוער אליהם. עובדה זו בלטה במיוחד ביפו שבה התרכזו עולים רבים, רבים מהם צעירים. כל ארגוני הספורט קיימו פעילות ספורטיבית בקרב בני הנוער ביפו של שנות החמישים.

בית"ר "אוהב ציון" יפו

בעיר פעלה קבוצת כדורגל מטעמה של המפלגה הרוויזיוניסטית-חרות. הקבוצה נוסדה בשנת 1949. בעונתה הראשונה שיחקה הקבוצה ב"ליגה המיוחדת" אותה סיימה במקום השמיני מבין תשע קבוצות, כשלזכותה ארבע נקודות בלבד. הקבוצה נשרה בתום העונה לליגה נמוכה יותר, ממנה שבה לליגה ב', מחוז דרום בעונת המשחקים 1954-1955. את העונה הזאת סיימה הקבוצה במקום ה-11 (מקום אחד לפני האחרון) כשלזכותה 14 נקודות. את העונה הבאה, 1955-1956 סיימה הקבוצה במקום החמישי מבין 12 קבוצות. את עונת 1956-1957 סיימה הקבוצה במקום התשיעי מבין 13 קבוצות כשלזכותה 20 נקודות. החל מעונת המשחקים 1961-1962 שיחקה קבוצת בית"ר יפו ציון בליגה ג'.

בסניף בית"ר ביפו התקיימה גם פעילות נוספת במטרה לקרב את העולים מבולגריה לתנועה. במסגרת הפעילות ניתנו שיעורי ערב בעברית לעולים ולבני הנוער מבולגריה (שיעורי ערב, 1949). בסניף פעלו גם שתי קבוצות נוער בכדורגל. שתי הקבוצות הוקמו במלאות שנה לכיבוש יפו, באפריל 1949, ונקראו על שם של שני לוחמי האצ"ל שנפלו בקרב לכיבוש העיר: בית"ר עוזי על שם המפקד עוזי יוסף לוי ובית"ר מאיר על שם מאיר רויטמן (בית"ר עוזי ובית"ר מאיר, 1949). בקבוצת בית"ר יפו התקיימה פעילות ספורטיבית מצומצמת ביותר, משום שרוב בני הנוער העדיפו לשחק במכבי ובהפועל.

הפועל יפו

הפועל יפו פנתה כבר במהלך קרבות מלחמת העצמאות למחלקת העלייה בוועד הפועל וביקשה תקציב מיוחד להכשרתם של מגרש ספורט בגיבליה (גבעת עליה) ואולם רחב ידיים במנשייה, שיכול לשמש כאולם התעמלות ומשחקי טניס. הוועד הפועל נעתר לבקשת מרכז הפועל והקציב סכום כסף להכשרתם של מרכזי

ספורט ביפו (מהנעשה בסניפים/סניף הפועל תל-אביב, 1949). בסניף החדש התקיימה פעילות רבה בעיקר בקרב בני הנוער (ארכיון מכון לבון, פרטיקול, ינואר 1949). הפעילות הרשמית ביפו החלה ב-1 בפברואר 1949, ואילו הפעילות הספורטיבית בסניף החלה רשמית במשחק כדורגל בין קבוצות הפועל יפו להפועל נמל חיפה ב-26 במרץ 1949 (הפועל יפו, 1949). בסניף הפועל ביפו התקיימה פעילות ספורטיבית המיועדת לבוגרים ולבני נוער בהתעמלות, ריקודי עם, אגרוף (אלוף הפועל, תואר קבוצתי לשנת 1950) וכדורגל. כמו כן, פעלו בסניף קבוצות נוער בכדורסל, כדורעף, טניס שולחן ושחייה (ארכיון מכון לבון, בילוטין לעיתונות, מרס 1950).

סניף הפועל ביפו פעל כעשרה חודשים כסניף משנה של הפועל תל-אביב, אך לאחר שנתגלעו חיכוכים בין חברי הסניף ביפו לחברי הסניף בתל-אביב הן בנושאים כספיים והן בנושאים מקצועיים-מהותיים, ולאחר שבמרכז הפועל הבחינו בפוטנציאל הכמותי והאיכותי בקרב ספורטאי הפועל ביפו ולפיכך באפשרויות הפוליטיות הטמונות בעולים שישבו שם, הוחלט להקים ועדה מיוחדת וזו המליצה על הפרדת הסניף ביפו מסניף הפועל בתל-אביב ועל הפעלתו כסניף עצמאי (ארכיון מכון לבון, מכתב ממרכז הפועל לוועד הפועל, אוגוסט 1949). בישיבת מזכירות מרכז הפועל מ-25 בדצמבר 1949 הובאה דרישתם של העולים מבולגריה שנמנו עם חברי ההסתדרות ביפו ורצו להתארגן בהפועל כחטיבה עדתית-עצמאית. בישיבה הודגש כי הסניף מונה למעלה מ-200 ספורטאים פעילים הדורשים גישה וטיפול מיוחד. בתום ויכוח וחילוקי דעות סוכם לאפשר לעלייה הבולגרית להתלכד כסניף הפועל עצמאי ופתוח לכל חברי ההסתדרות (בדיונים לא הייתה התייחסות ספציפית לבני הנוער) (שטיין-קופרשטיין, 1957). לסניף מונה ועד זמני בידי ועד פועלי יפו שהיה למעשה מועצת פועלי יפו. הוועד הורכב מחמישה חברים שייצגו את כלל הזרמים הפוליטיים ואת כלל העולים בעיר: עסקן עולי בולגריה, מזכיר מפא"י, מזכיר מפ"ם, מזכיר מועצת פועלי יפו ורכז הלשכה הכללית. כמו כן נבחרה ועדה מקצועית של תשעה חברים בראשותו של הרכז המקצועי בועז רסנר.² מרכז הפועל הכיר בחשיבותו הרבה של הסניף ביפו גם בשל העובדה כי דרכו ניתן יהיה להגיע לעולים הרבים יוצאי בולגריה שהשתקעו בעיר, ולכן הביע את נכונותו לשאת באופן חריג בשכרו של הרכז בעיר. כמו כן, הוחלט להרחיב את הפעילות בסניף ולהקים בו גם פלוגה ימית וקבוצת אופניים שבמסגרתה יתקיימו סיורים להכרת הארץ ונופיה. בפעילותן של שתי הקבוצות השתלבו גם בני נוער רבים (ארכיון מכון לבון, אינפורמציה לחברי המרכז, אוגוסט 1948).

הפעילות במגוון התחומים התקיימה במהלך השנה באולם בבית ההסתדרות ובמגרש הכדורגל "באסה" (אצטדיון בלומפילד היום). בפעילויות השונות השתתפו כ-250 ספורטאים עולים. סניף נוסף נפתח בגבעת עליה (גי'בליה) (ארכיון מכון לבון, דיווח ממרכז הפועל למחלקה להכשרה גופנית, ינואר 1951; סניף הפועל בגבעת עליה,

² 1914-2004, נולד בוורשה, היה ספורטאי מצטיין. בשנות השלושים היה היהודי היחיד שנבחרת פולין בכדור מים. היה אלוף ורשה באגרוף ומטיל כידון מצטיין. במלחמת העולם השנייה לחם בשורות הצבא האדום כקצין תותחנים והגיע עם פלוגתו לשערי ברלין. בתום מלחמת העולם השנייה עסק עם אחיו צבי בארגון פעילויות הספורט מטעם הפועל במחנות 'שארית הפליטה'. עלה ארצה בשנת 1948. מילא שורה של תפקידים במרכז הפועל עד שיצא לגמלאות.

1950). הסניף נפתח רשמית ב-12 ביוני. באספת הייסוד השתתפו פעילי הסניף, רובם מהעלייה הבולגרית. סניף הפועל בגבעת עליה מנה בשנת 1951 כ-200 ספורטאים פעילים מקרב העולים.

ענף הכדורגל משך כמובן את עיקר תשומת הלב. גם בתחום זה השיגה הסתדרות המכבי יתרון על ארגון הפועל. כמובן שהישגים אלה משכו בני נוער רבים לשורותיה. לקבוצת הפועל יפו הייתה קבוצת כדורגל אבל זו לא הופיעה במסגרת רשמית.

הפועל יפו

מכבי יפו

כאמור כל ארגוני הספורט, ללא יוצא מן הכלל, גילו עניין רב ומעורבות בפעילות הספורטיבית שהתקיימה בקרב הצעירים, רובם בני העדה הבולגרית ביפו של שנות החמישים. את הפעילות המאורגנת ביותר ועטורת ההישגים ערכה הסתדרות המכבי. את ההוכחה לכך ניתן לראות בפעילותו של הארגון בקרב קבוצות הנוער, הנערים והבוגרים של מכבי יפו ובהישגים שהשיגו (פורמן, 2020).

קבוצת הכדורגל של מכבי יפו נוסדה רשמית ב-15 באוקטובר 1949. בהחלטה על הקמתה הדגישו מייסדיה כי האגודה שהוקמה תפעל כסניף של מכבי תל-אביב וכי היא תהיה בלתי מפלגתית (ארכיון מכבי, סעיף 1 בהחלטה, 1949). לדעתם של מקימי האגודה הייתה הסתדרות המכבי הגוף המתאים ביותר לקדם את פעילותם משום שבמכבי הדגישו תמיד כי הפעילות הציונית קודמת לפעילות הספורטיבית. היה זה גם הקו המנחה שייחד את פעילותה של הסתדרות המכבי בבולגריה, אם כי במציאות הושם שם דגש רב על פעילות ספורטיבית בסניפי מכבי בבולגריה. החל מתחילת המאה ה-20, במציאות שנוצרה במדינת ישראל הצעירה התנהלו הדברים באופן שונה לגמרי. הסתדרות המכבי "איבדה" את האוריינטציה הציונית לטובת האוריינטציה הפוליטית. קו פרשת המים מהבחינה הזאת היה ההסכם שנחתם ב-1 באפריל 1948 בין הסתדרות מכבי למפלגת הציונים הכלליים. מאז הפכו שיקולי הפעילות של הסתדרות המכבי להיות רובם ככולם פוליטיים באופן גלוי (פורמן,

2020; קדרון וכרמי, 2021). העימותים הפוליטיים בין ארגוני הספורט החלו מייד לאחר הקמתה של ההתאגדות לתרבות גופנית הפועל בשנת 1926.³ מנהלי הקבוצה ומייסדיה נתנו את דעתם גם על הקניית יסודות הספורט לבני הדור הצעיר. באגודות מכבי יפו פעלו גם קבוצות נערים ונוער שהוקמו במטרה כפולה: האחת, לשמש כחממה לאיתור כישרונות צעירים אשר בבוא היום יוכלו להשתלב בקבוצת הבוגרים. המטרה השנייה הייתה להקנות לבני הדור הצעיר הרגלי משמעת, נכונות לעבודה קשה וללימודים. כתב העיתון *חדשות הספורט* התלווה לקבוצת הנוער של מכבי יפו בתחילת חודש דצמבר 1954. קבוצת הנוער ניצחה את קבוצת הנוער של הפועל איילה תל-אביב. בשיחה שקיים הכתב עם ניסים מנחם שריכוז את פעולת הסניף ביפו באותה עת ומתוקף תפקידו היה אחראי גם לפעילותן של קבוצות הנערים והנוער, הוא שמע מפיו את הדברים האלה:

המשמעת בין שחקני הנוער חייבת להוות את הבסיס לקיומה של הקבוצה, לכן אין להתפלא שנערים המרגישים אהדה ועידוד שונים גם ביחסם למשחק. הם שקטים, מנומסים, מקשיבים לכל מילה היוצאת מפי מאמנם ומנהל קבוצתם ומעל הכול הם ממושמעים. אנו דורשים מכל שחקן לומד שיביא פתק ממורה שיעיד כי הנער מתקדם בלימודיו. אנחנו שואפים להגיע למצב שבו לא יתעלו הנערים לרמת משחק גבוהה בלבד, אלא גם יתמידו בלימודיהם. אם נער לא יקדיש את תשומת ליבו המלאה ללימודים לא נאפשר לו לשחק. מנהג זה היה קיים גם במכבי בולגריה. כמעט ולא קורה שאחד הנערים לא מופיע לאימונים. נוסף לקבוצת הנערים הכוללת 17 צעירים בעלי כרטיס ליגה יש במכבי יפו עוד שתי קבוצות נוער צעירים בני 10-12. כמה משחקני הקבוצה מדברים רומנית אבל הפעילות מתנהלת בעברית. מאמן הקבוצה מדבר בולגרית עם חניכיו רק כשהוא כועס עליהם. (טרסי, 1954)

נוסף על כך הקדישו מנהלי הקבוצה זמן רב ומאמצים גם לטיפוח התחום החברתי-ציוני כמו גם להצלחה בלימודים. מדי פעם קיימה האגודה במהלכה של שנת פעילות אירועים חברתיים שכללו פגישות של השחקנים, טקסים בימי זיכרון, חגים ומועדים. מנהלי הקבוצה אף הקפידו על קשר שוטף עם משפחות השחקנים ומוריהם כדי להבטיח את הצלחתם בלימודים (ראו ריאיון עם שמואל [צ'וצ'קו] לוי).

³ ישנם חוקרים המטילים ספק בקביעה זו. הם סבורים כי באירועי ספורט גדולים, דוגמת המכביות, התעלו ארגוני הספורט מעל שיקולים פוליטיים. ראו למשל, ע' הלמן, אור וים הקיפוח, עמ' 78-81. יש לציין כי במכבייה השנייה ביטלה מכבי את השתתפותה של בית"ר מספר ימים טרם פתיחת המכבייה. בתגובה קיימה אגודת בית"ר מצעד מחאה גדול ברחובות תל-אביב שכלל פרשים ואופנוענים. גם ספורטאי הפועל לא השתתפו במכבייה. נציג הפועל נכח בטקס הפתיחה. ניסיונו של צ' צמרת לתאר את המכביות כאולימפיאדות של העם היהודי אינו מדויק. ראו קאופמן וחרוף, *תרבות הגוף והספורט בישראל במאה ה-20*, עמ' 113-129.

1958, שחקני קבוצות הנערים והנוער של מכבי יפו מחזיקים בידיהם גביעים שבהם זכו על הישגיהם בתחרויות השונות. מימין רמי, המאמן, משולם (מישור) אלבס, יוסף ורסנו, כורע ציון דגמי, שוער קבוצת הנוער. צילום מקורי וזיהוי השחקנים: ציון דגמי, אני מודה לו על כך.

קבוצת הנוער הראשונה של מכבי יפו. עומדים מימין לשמאל: ניסים, מרכז פעילות מכבי הצעיר ביפו, עובדה זו מעידה על הקשר בין הסתדרות המכבי - למכבי הצעיר ומכבי יפו; סידי; דוידיקו; יצחקי; אברמיקו; משולם (מישור) אלבס המאמן; רוני.
כורעים מימין לשמאל: אשכנזי; סידי; שמואל (ציוציקו) לוי; יצחק אריה; עמוס.
צילום מקורי: שבתאי בן-בסט ז"ל. זיהוי השחקנים: שמואל (ציוציקו) לוי. אני מודה להם מקרב לב.

קבוצת הנערים של מכבי יפו, נובמבר 1954, עומדים: ראשון מימין יושב הראש יצחק בן-בסט, שישי מימין שמואל (צ'וצ'קו) לוי, תשיעי מימין מאמן הקבוצה רוקו. צילום מקורי: שבתאי בן-בסט ז"ל. זיהוי השחקנים: שמואל (צ'וצ'קו) לוי. אני מודה להם מקרב לב.

הנהלת קבוצת הכדורגל של מכבי יפו מינתה ועדה מיוחדת שכללה חמישה חברים שכל תפקידם היה העיסוק והטיפול בילדים ובבני הנוער של מכבי יפו. חברי הוועדה יחד עם אנשי הסגל המקצועי היו קשובים לצורכיהם של בני הנוער, טיפלו בבעיות אישיות, לימודיות, חינוכיות ואחרות שהתעוררו במסגרות המשפחתיות, החברתיות, והלימודיות. הצוות המקצועי מנה ארבעה אנשים ובראשו עמד משולם (מישו) אלבס, שסיים בהצטיינות את קורס המאמנים הראשון בארץ שהנחה המאמן האנגלי גיבונס (Albert Henry Gibbons). גיבונס אימן בארץ את נבחרת ישראל ואת הפועל פתח תקווה בשנים 1955-1960. אלבס נשלח גם להשתלמויות בחו"ל מטעמה של מכבי יפו. אחת ההשתלמויות הייתה בקבוצת ריאל מדריד הספרדית משם הוא הביא את תלבושת המשי הלבנה שבה שיחקו שחקני מכבי יפו. לאלבס היו שלושה עוזרים: יוחנן, פרימו ובן ציון יולזרי. רבים מחניכיו עלו לשורות הבוגרים של מכבי יפו ונבחרת ישראל. אזכיר כאן בקצרה כמה מהם: שמואל (צ'וצ'קו) לוי, ציון דגמי, ישראל אשכנזי, בובי קלמי, משולם זילברשטיין, יוסי סדרינה, הרצל קביליו, משה אוננה ואחרים.

קבוצת הנוער של מכבי יפו, מחזיקת גביע קרנר 1958.
עומדים מימין: שי; אלעזר; חיים לוי; ציון דגמי; אריה לוי; יוסף ורסנו; המאמן משולם מישו אלבס.
יושבים מימין: מוני; רומי; סנדר; רוני ספיר; יעקבי. רומי מחזיק את גביע קרנר.
חסרים: בובי קלמי; ציוצ'קו לוי ויהודה נקסון.
צילום מקורי: יהודה נקסון. זיהוי השחקנים: שמואל (ציוצ'קו) לוי. אני מודה להם על כך.

קבוצת הנוער של האגודה זכתה בעונת 1957-1958 בגביע המדינה לנוער, או כפי שנקרא אז גביע קרנר על שמו של ד"ר איגנץ הרמן קרנר שייסד בשנת 1909 עם אחרים את קבוצת הכדורגל היהודית המפורסמת הכוח וינה. במשחק הגמר שהתקיים באצטדיון רמת-גן לעיניהם של 6,000 צופים ב-28 בספטמבר 1958 ניצחה קבוצת מכבי יפו את קבוצת גדני"ע יהודה בתוצאה 2:3 (נערי מכבי יפו זכו בגביע קרנר, 1958). עד למשחק הגמר לא ספגה קבוצת הנוער של מכבי יפו שער חובה אחד בכל ארבעת המשחקים שקיימה (ליסבסקי, 1958). קבוצת הנערים זכתה עד עונת 1957-1958 ארבע פעמים באליפות המחוז ביניהן שיחקה פעמיים באליפות הארצית: בעונת 1954-1955 ובעונת 1956-1957 (ליסבסקי, 1958). גם קבוצת הבוגרים זכתה להצלחות בשדה הכדורגל.

בשנת 1955 העפילה הקבוצה לליגה הראשונה שבה הופיעה כמעט ברציפות עד שנת 1999. הקבוצה אף העפילה לגמר גביע המדינה בכדורגל לשנת 1957, שבו נוצחה על ידי הפועל פתח-תקווה בתוצאה 1:2. מכבי יפו הייתה הקבוצה הראשונה שייצגה עדת עולים ועיר שיושבה רובה ככולה על ידי עולים. עד אז הופיעו בליגה א', הליגה הבכירה, רק קבוצות שייצגו את היישוב הוותיק בארץ ישראל, דוגמת הפועל ומכבי פתח-תקווה, הפועל ומכבי תל-אביב, הפועל ומכבי חיפה, נס ציונה ורחובות. הצלחה זו של הקבוצה בענף כמו הכדורגל שיוצר עניין רב ומתח, משכה צעירים רבים ובני נוער למועדון. דוגמה בולטת לכך היא סיפורו האישי של מרקו ונטורה, שהיה שוער עבר במכבי יפו. מרקו הגיע לשחק בשורות הקבוצה רק משום שרצה להידמות לציון דגמי, השוער המצטיין של קבוצת הבוגרים (ראו ריאיון אישי עם מרקו ונטורה). בשנת 1959 חגגה קבוצת הכדורגל של מכבי יפו עשר שנים להיווסדה. האירוע נחוג בשיתוף עם מכבי ישראל בשורה של פעילויות ספורט, הופעות אומנותיות ומצעד חגיגי גדול ברחובות יפו. אחד מהאירועים שהתקיימו היה מסיבת עיתונאים גדולה

שארגנה מכבי יפו בשיתוף עם מכבי ישראל ב-5 בספטמבר 1959 בבית סוקולוב בתל-אביב (מכבי יפו חוגג יובל, 1959). הדוברים באותה מסיבת עיתונאים: אלברט קיוסו, נשיא הכבוד של מכבי יפו, ויצחק כספי, נציג מכבי ישראל, סקרו בהרחבה את הפעילות הספורטיבית של מכבי בולגריה ושל מכבי יפו. הדובר השלישי אברהם לוי, שהיה יושב ראש האגודה באותה תקופה, הדגיש בדבריו את החשיבות הרבה שבה מתייחסים באגודת מכבי יפו לבני הנוער. הפעילות הספורטיבית בקרב בני הנוער נועדה לדבריו להרחיקם מהשפעות הרחוב והסביבה הקלוקלת. עוד ציין אברהם לוי כי מדי שנה בחופש הגדול מתקיימות ברחבי יפו קייטנות שמפעילה אגודת מכבי יפו במטרה להרחיק את בני הנוער מהרחוב. לוי הזכיר בדבריו גם את ההצלחות הספורטיביות של קבוצות הנוער, ביניהן את הזכייה בגביע המדינה לשנת 1958. יצחק כספי ציין בנאומו כי הטיפול בבני הנוער ביפו נועד להרחיקם מהשפעות חינוכיות ופוליטיות זרות. כמובן שבדבריו הסתתר רמז עבה שכוון לארגוני הספורט של הפועל ובית"ר (ארכיון מכבי ישראל, 1-0094).

קבוצת הנוער של מכבי יפו. מסיבת סיום העונה 1956-1957. קפה בוסתן, תל-אביב. יושבים מימין לשמאל: סידני; שמואל (ציוצ'קו) לוי; יצחק אריה; שלמה ורון; אליאס, מנהל מחלקת הנוער; משולם (מישו) אלבס המאמן; פרימו, עוזר המאמן; איתן קופמן; אהרן ניניו; בובי קלמי; אשכנזי; ניסים. עומדים מימין לשמאל: יוסי; יהודה ורסנו; אבי; לא מזוהה; קאליש איינשטיין; בן-ציון יולזרי עוזר המאמן. צילום מקורי: משולם יולזרי. זיהוי השחקנים: שמואל (ציוצ'קו) לוי. אני מודה להם מקרב לב. המאמן, עוזריו ואנשי ההנהלה היו כולם בולגרים.

הסיבות להצלחת פעילותה של הסתדרות המכבי ביפו

אין ספק כי הפעילות של הסתדרות המכבי ביפו הייתה המאורגנת ביותר, הן מבחינה כמותית והן מבחינה איכותית, לעומת פעילותם של ארגוני הספורט הפועל ובית"ר. היו לכך כמה סיבות (נוסף על הצלחות בתחום הכדורגל). הסיבה הראשונה הייתה התשתית הספורטיבית שהקימה הסתדרות המכבי בבולגריה במהלך השנים. אין בידינו ידיעות על קיומם של סניפי הפועל בבולגריה, וידיעות מועטות מלמדות אותנו על קיומם של סניפי בית"ר והכח. לעומת זה קיים מידע רב על פעילות ספורטיבית נרחבת בסניפי מכבי בולגריה החל מתחילת המאה ה-20. בוועידה הארצית השמינית של סניפי מכבי בבולגריה שהתקיימה ב-4 במאי

1926 נמסר דיווח על פעילות ב-18 אגודות. בוועידה העשירית של מכבי בולגריה, שהתקיימה ב-27 בינואר 1931, דווח על פעילות ב-20 אגודות ועל כ-3,000 חברים פעילים (רומנו, 1967). מנתונים אחרים אנו למדים כי כל צעיר שני השתייך לאגודת הספורט של מכבי. גם המלך הבולגרי נהג לכבד בנוכחותו את הטכסים שקדמו לפתיחת אירועי הספורט של מכבי. חברי מכבי נהגו לצעוד באירועים חגיגיים ברחובות סופיה וערים גדולות אחרות כשהם נושאים את הדגל הכחול-לבן ועל גדיהם מגן דוד (ארכיון מכבי ישראל, י בן-נו).

הסיבה השנייה נבעה כמובן מהראשונה: מי שניהלו את האגודה היו כולם יוצאי בולגריה. כולם היו בבולגריה ספורטאים מצטיינים או מנהלים שניהלו שם את אגודות ספורט של מכבי. יו"ר האגודה היה יצחק בן-בסט שעלה בשנת 1948 מבולגריה. יחד איתו היו עוד חמישה חברי הנהלה: הרצל הגובר, סימיצו, מנהל מחלקת הנוער רודי ויינשטיין, דניאל אמריליו שהיה גם עורך העיתון שיצא בשפה הבולגרית ביפו, ומשה מירנדה שעלה לארץ בשנת 1939 מבולגריה שם שיחק בקבוצת הכח סופיה. בארץ הצטרף מירנדה לשורות הלח"י ואף נכלא על ידי הבריטים למשך שנים אחדות במחנות המעצר באפריקה. נשיא המועדון היה אלברט קיוסו (1898 - 1963), נשיא מכבי בולגריה, שהיה דמות נערצת על יהודי בולגריה. בחודש ינואר 1943 סיפרו לו חברים בולגרים שהיו מקורבים לשלטון הנאצי, כי הגרמנים מתכוונים לאוסרו מייד בתום חג המולד. קיוסו נטל את משפחתו ואת דגל מכבי בולגריה שהחביא מתחת לבגדיו וברח מבולגריה. לאחר כשישה שבועות הגיע לארץ והשתקע עם משפחתו ביפו (ראו ריאיון אישי עם יוסי קיוסו בנו של אלברט קיוסו). נוסף על אלברט קיוסו קיבלה האגודה "גושפנקה" דתית באמצעות הרב אברהם בכר שנחשב לרבה של העדה הבולגרית ביפו אף שלא הוכר על ידי הממסד הרבני. הרב בכר נהג להגיע על אופנועו למשחקי החוף של מכבי יפו בכל רחבי הארץ וטען כי משחק של יפו הוא עבורו "פיקוח נפש" ולכן דוחה שבת. מי שהרבה לכתוב על האווירה ועל אורח החיים של האוהדים סביב הקבוצה היה עיתונאי *דיעות אחרונות* אהרן בכר, שהיה אחד מאוהדיה המושבעים של הקבוצה:

חיים בעיר חדשה, בארץ חדשה. בבתים של יפו עדיין לא היה חשמל, אבל לבני הנוער היה לאן ללכת. מי שהקים את מכבי יפו, הקים מועדון, שסביבו התרכזו החיים הקהילתיים במקום להסתובב ברחוב. האנשים טרם מצאו לעצמם מקומות עבודה מסודרים, אבל בשבת אחרי הצהריים הם הביאו איתם מהבית שרפרף ובאו למגרש לראות את הקבוצה, לפגוש חברים לפטפט על הא ועל דא. האימונים של מכבי יפו וגם המשחקים היו מעין מפגש חברתי. זה כל מה שהיה לעשות. ועל כן המפגש עם קבוצת אחרות על כר הדשא, היה המפגש הראשון האמיתי עם המציאות הישראלית, היא נראתה קשה ומאיימת ועל כן הם נלחמו בה על המגרש. כי זה מה שהיה, לא היה מגרש אחר. אחרי הצהריים עם שקית גרעינים ביד, הייתה סובלימציה של המאבק עם המציאות החדשה. (בכר, 1989)

חיי העדה הבולגרית התרכזו סביב קבוצת הכדורגל שלה, וכך נשמר חלק מההיסטוריה שלה. הנהלת הקבוצה ואלברט קיוסו בעיקר שימשו דמויות להערצה ולחיקוי הן בשל פעילותם הציונית והן בשל תרומתם לקבוצות הספורט ושיפור מעמדה של העדה הבולגרית באמצעות הפעילות הספורטיבית בכלל והכדורגל בפרט.

הסיבה השלישית להצלחת פעילותה של הסתדרות המכבי היה שיתוף הפעולה שנוצר בין הסניפים ביפו לבין הסניפים המרכזיים בתל-אביב. בתחילת דרכם פעלו סניפי הפועל ומכבי יפו כסניפי משנה, כקבוצות בת של הפועל ומכבי תל-אביב. שיתוף הפעולה שנוצר בין סניף מכבי תל-אביב לסניף מכבי יפו היה הדוק יותר וטוב יותר מזה שנוצר בין סניף הפועל תל-אביב לסניף הפועל יפו. סניף הפועל ביפו ניסה מלכתחילה לנתק את עצמו מסניף הפועל בתל-אביב, ובעקבות זאת נוצר נתק של כמעט שנה בין שני הסניפים. לאחר מכן, בסיום משא ומתן ממושך חזרו הסניפים לשתף פעולה, אבל אירועי הסכסוך העיבו על מערכת היחסים ביניהם. לעומת זה שיתוף הפעולה בין סניף מכבי תל-אביב לסניף מכבי יפו היה מוצלח בהרבה. שחקני מכבי תל-אביב עזרו לאנשי מכבי יפו בהכשרת השטח שעליו נבנה בסופו של דבר "מגרש הפחים". כמו כן דאגה קבוצת מכבי תל-אביב להעביר שחקנים ממנה לקבוצת מכבי יפו על מנת שאלה יעזרו לה להעפיל לליגה א'. דוגמה בולטת לכך היא החלוץ ברוך כהן שהועבר ממכבי תל-אביב למכבי יפו והיה אחד מטובי החלוצים בשנות החמישים. מכבי תל-אביב חיזקה גם את מכבי יפו במאמנים בעלי שיעור קומה דוגמת ג'רי בית הלוי ויצחק שניאור. שני המאמנים האלה דאגו מאוד לשלב צעירים בהרכב הקבוצה הבוגרת, לעיתים בני 15 כבר. לצד גלי ההערצה שעוררו שחקני הקבוצה הבוגרים, גרמה עובדה זו לכך שצעירים רבים מיפו נהרו דווקא לשורות מכבי יפו ולא אל הפועל יפו.

הסיבה הרביעית להצלחתה של הסתדרות המכבי ביפו הייתה שיתוף הפעולה שנוצר בין הנהלתה למועצת העיר תל-אביב ולראש העיר, ישראל רוקח (1896-1959), חבר כנסת, שר הפנים וראש עיריית תל-אביב-יפו בשנים (1936-1952). מייסדי הקבוצה נתקלו בקשיים לא מעטים שהבולטים ביניהם היו: דרישת האפוסטרופוס על נכסי נפקדים לפנות את המגרש, ההתנגדות לפעולות שהתבצעו בשטח במטרה להעביר מים למגרש והתנגדותה של האופוזיציה העירונית (מפלגות הפועלים וההסתדרות) להפיכת המגרש לאזור משחקים (ארכיון מכבי, 80030 מכבים 1966). כאמור אוחדה העיר תל-אביב עם יפו באוקטובר 1949. ב-14 בנובמבר 1950 התקיימו הבחירות למועצת העיר השביעית של תל-אביב. שלוש הסיעות הגדולות שהתמודדו בבחירות היו: הציונים הכלליים, חרות וסיעת ההסתדרות שבראשה עמד לוי אשכול. בבחירות שהתקיימו זכתה רשימת הציונים הכלליים⁴ שבראשה עמד ישראל רוקח בעשרה מנדטים. סיעת ההסתדרות זכתה בשבעה מנדטים וחרות זכתה בארבעה מנדטים. רבים מתושבי שכונות דרום תל-אביב והעולים החדשים שישבו ביפו הצביעו עבור יריבותיה של מפא"י וכתוצאה מכך ומהקואליציה שנוצרה בין חרות לבין הציונים הכלליים נבחר ישראל רוקח לראש העיר של תל-אביב (גולן, 2010). הוא נכנס לעובי הקורה ובהתערבותו האישית טופלו וסודרו שתי הבעיות הראשונות (ארכיון עיריית תל-אביב, אישור העירייה). את הבעיה השלישית, התנגדותה של האופוזיציה העירונית ורצונה לעשות שינוי בשטח שעליו נבנה המגרש, הצליחו ראשי הקבוצה לדחות מדי פעם, כך שהפעילות הספורטיבית לא פסקה. על שיתוף הפעולה בין

⁴ הציונים הכלליים, מפלגה ציונית, נוסדה בפולין בשנת 1922, תומכיה נמנו עם אנשי המעמד הבינוני והיא דגלה בציונות ראשית לכול, בכלכלה חופשית, ביוזמה פרטית ובהסרת המעורבות הפוליטית-מפלגתית בכל תחומי החיים.

מייסדי האגודה לישראל רוקח ניתן ללמוד ממכתב שנשלח ב-18 בינואר 1950 מחברי ועד מכבי יפו לרוקח, שממנו ניתן ללמוד כי הפעילות המסודרת באגודה החלה כשלושה חודשים לפני כתיבת המכתב, דהיינו אוקטובר-נובמבר 1949. עוד כותבים חברי הוועד כך:

במיוחד עלינו לציין כי נעשים מאמצים רבים מצד מפלגות מסוימות לצוד את חברינו על ידי הבטחות שונות ולהעביר את כל אגודותינו למסגרת מפלגתית, אולם חברינו עומדים עוד בניסיון נגד מאמצים אלה מתוך נאמנות למכבי ולרעיונות הציוניים כאחד. דבר זה מותנה ביצירת אפשרויות להמשך סדיר של פעולותינו והסידורים לכך מגרש, מועדון וכו'. באגודה פועלים כ-300 ספורטאים והצפי שלהם הוא כי תוך זמן קצר יוכלו להגיע לפעילות שתקיף כ-1000 ספורטאים. נוסף על כך נמצאים ביפו כעת קרוב ל-10,000 ציונים ותיקים, עולי בולגריה אשר טרם אורגנו ובוודאי יצטרפו לשורותינו או לפחות יהוו את הציבור האוהד והתומך בנו. (ארכיון עיריית תל-אביב, 4/3832)

לאחר שהוסרו המכשולים הברוקרטיים מפעילותה של האגודה תודות לעזרתו של ראש העיר ישראל רוקח החלה פעילות ספורטיבית ענפה בסניף מכבי יפו. בחודש יוני 1951 מנה הסניף קרוב ל-700 חברים שהיו פעילים בענפי ספורט שונים בעיקר כדורגל וכדורסל, בוגרים ונוער אבל גם בענפי ספורט אחרים כגון אתלטיקה קלה, כדור עף ואופניים (ארכיון עיריית תל-אביב, בילוטין 112).

סיכום

בשנות החמישים של המאה הקודמת התקיימה בעיר יפו פעילות ספורטיבית ענפה, שהיו שותפים לה כל ארגוני הספורט. דגש מיוחד הושם בפעילות זו על הצעירים ובני הנוער. חברו לכך מספר סיבות: העיקרית שבהן, רצונם של ארגוני הספורט והמפלגות הפוליטיות שניצבו מאחוריהם להשפיע על אותם צעירים במטרה להפכם בבוא העת לציבור אלקטורלי התומך בהן. בכל מקום שהתקיימה בו פעילות ספורטיבית, היא לוותה במתחים פוליטיים שנגרמו בשל מעורבותן של המפלגות בפעילותן של הקבוצות. בדרך כלל הסתיימו עימותים אלה בכל רחבי הארץ בניצחונה הברור והבולט של התאגדות הפועל הן מבחינה כמותית והן מבחינה איכותית. העיר יפו הייתה העיר היחידה שבה התמודדו קבוצות הפועל ומכבי על ההגמוניה. בהתמודדות זו הייתה ידה של הסתדרות המכבי על העליונה. הסיבות לכך היו שונות ומגוונות. רוב העולים שהתיישבו ביפו ב"רכוש הנטוש" בסוף שנות הארבעים ובתחילתן של שנות החמישים 50 במאה הקודמת היו בני העדה הבולגרית. בבולגריה עצמה התקיימה פעילות ספורטיבית מאורגנת בקרב היהודים החל מתחילת המאה ה-20. פעילות זו נוהלה רובה ככולה על ידי הסתדרות המכבי, משום כך היה קל יותר לעולים שהגיעו מבולגריה להתחבר להסתדרות המכבי ולא להתאגדות הפועל. נוסף על כך, התשתית הפוליטית בעיר תל-אביב בתקופה המדוברת האירה את פניה להסתדרות המכבי ולא להתאגדות הפועל. בשנות החמישים של המאה הקודמת היה הכוח הפוליטי המשמעותי בעיר מורכב מחברי

מפלגת הציונים הכלליים, אותה מפלגה שניצבה מאחורי הסתדרות המכבי. "השילוש הקדוש" שנוצר בין עיריית תל-אביב, קבוצת מכבי תל-אביב וקבוצת מכבי יפו שהיוותה בשנים הראשונות לקיומה קבוצת בת של מכבי תל-אביב, תרם מאוד להצלחתה של קבוצת מכבי יפו שנהנתה באותה תקופה מתמיכת העירייה ומהעברתם של שחקנים ומאמנים ממכבי תל-אביב למכבי יפו. הצלחתה של קבוצת הכדורגל של מכבי יפו, שהייתה הקבוצה הראשונה שייצגה עיר עולים ועדה שהעפילה לליגה הלאומית (אז ליגה א'), עודדה ומשכה צעירים רבים להצטרף לשורותיה. צעירים אלה ראו בשחקני הקבוצה הבוגרת מודלים לחיקוי והערצה ולכן שאפו להצטרף אליה. עובדה נוספת שתרמה להצלחת פעילותה של הסתדרות המכבי ביפו בקרב בני הנוער הייתה העובדה שהצוות המקצועי שפעל באותה תקופה ביפו: המאמן יצחק שניאור ומאמן הנוער משולם אלבס וגם אלה שבאו אחריהם, האמין באמת ובתמים כי יש לשלב צעירים מבטיחים בשורות הקבוצה הבוגרת. דוגמאות לכך הן שמואל (צ'וצ'קו) לוי ששולב בשורות הקבוצה הבוגרת כבר בגיל 15, וציון דגמי ששולב בהרכב הראשון בגיל 16. במהלך המחצית השנייה של שנות החמישים היה שניאור אחראי לשני גלים של הצערת הסגל של מכבי יפו: הראשון היה בשנת 1955 והשני בשנת 1958. כתוצאה מכך שינתה קבוצת מכבי יפו את הרכבה כמעט מן הקצה לקצה. הוותיקים פינו את מקומם לצעירים. גם עובדה זו תרמה להצלחתה של הקבוצה ושל הסתדרות המכבי שתמכה בה, משום שהצעירים ביפו האמינו שניתן יהיה להשתלב בבוא היום ברמות הגבוהות של הכדורגל בארץ.

רשימת המקורות

ספרים, מאמרים, דוחות, ראיונות אישיים

- בכר, א' (1989). *יריות באוויר*. ידיעות אחרונות.
- בן-גוריון, ד' (1944). *יומן*. הוצאת משרד הביטחון.
- בן פורת, א' (2002). *ממשחק לסחורה, הכדורגל הישראלי 1948-1999*. הוצאת הספרים של מכון בן-גוריון.
- בן פורת, א' (2010). *ישראל שפה קשה, אך כדורגל דיברו כולם. עיונים בתקומת ישראל, 20, 144-168*.
- ברוך, נ' (עורך). (2003). *השמדה והישרדות בבולגריה המאוחדת 1943*. העמותה לחקר הקהילות היהודיות בבלקן ולהנצחתן.
- גולן, א' (2010). *בחירות עירוניות בתל-אביב בשנות ה-50, תהליכים, תוצאות והשלכות. עיונים בתקומת ישראל, 20, 80-100*.
- הלמן, ע' (2007). *אור וים הקיפה: תרבות תל אביבית בתקופת המנדט*. הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה.
- כרמי, א' (2013). *ספורט בהגירה*. רסלינג.
- כרמי, א' (2015). *משחק מכור, ועדת עציוני והשפעתה על מעמדם של עסקני הספורט. זמנים, 132, 90-101*.
- כרמי, א' (תשע"ו). *עלייתה ושקיעתה של "העסקונה" הפוליטית בספורט הישראלי. קתדרה, 159, 155-160*.
- כרמי, א' (2018). *מעורבותם של קציני צה"ל בספורט בישראל. ישראל, 25, 171-195*.
- כרמי, א' (2019). *חינוך על קצה החרב. זמן חינוך, 5, 163-182*.
- ליס, ש', שוורץ, ש' ושני, מ' (תשע"ו). *להיות עם בריא בארצו, בריאות הציבור בעלייה הגדולה 1948-1960*. הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- ליסק, מ' (תשנ"ט). *העלייה הגדולה בשנות החמישים כישלוננו של כור ההיתוך*. מוסד ביאליק.
- מונטרסקו, ד' (2020). *עיר שסועה לה יחדיו: דו-לאומיות בחיי היומיום ביפו*. בבל.

מוסק, מ' (2001). קליטת יהודי בולגריה בישראל. בתוך א' מזרחי וא' בן-דוד (עורכים), *עדות לישראל* (עמ' 301). אגודה לטיפול חברת ותרבות, תיעוד ומחקר.

מוריס, ב' (1991). *לידתה של בעיית הפליטים הפלסטינים*. עם עובד.

צמרת, צ' (2002). המכביות המשחקים האולימפיים של העם היהודי. בתוך ח' קאופמן וחי' חריף (עורכים), *תרבות הגוף והספורט בישראל במאה העשרים* (עמ' 113-129). יד יצחק בן צבי, המחלקה לחינוך והדרכה.

פורמן, ב' (2008). ההתאגדות לתרבות גופנית הפועל והקורסים להכשרת מדריכי ספורט מקרב העולים בשנים הראשונות לקום המדינה'. *מורשת ישראל*, 5, 177-159.

פורמן, ב' (2015). בדם וביזע יוקם לנו גזע, ספורט וחינוך גופני בית"רי בקרב העולים בשנותיה הראשונות של המדינה. *בתנועה*, יא (1), 144-121.

פורמן, ב' (2021). *ארגוני הספורט ופעילותם בקרב העולים לארץ בשנים 1960-1945*. המכללה האקדמית בווינגייט.

פרלינג, ט' (1991). בן-גוריון בבולגריה, מפגשו הראשון עם "שארית הפליטה". *עיונים בתקומת ישראל*, 1, 317-312 (כל המאמר עמ' 308-342).

צמרת, צ' (2002). המכביות המשחקים האולימפיים של העם היהודי. בתוך ח' קאופמן וחי' חריף (עורכים), *תרבות הגוף והספורט בישראל במאה העשרים* (עמ' 113-129). יד בן צבי ומכון וינגייט.

קדרון, ע' וכרמי, א' (2021). הפוליטיזציה של הספורט הא-פוליטי בישראל. *מגמות*, 11(ניו), 111-93.

קשלס, ח' (1969). *קורות יהודי בולגריה*. דבר.

רוזין, א' (2008). *חובת האהבה הקשה*. עם עובד.

רומנו, א' (1967). *אנצקלופדיה של גלויות*. כרך 10, 402-395.

שאלתיאל, ש' (2004). *מחפשים בית מוצאים מולדת, העליות וההעפלה מבולגריה ודרכה, 1949-1939*. העמותה לחקר מערכות ההעפלה ע"ש שאול אביגור, אוניברסיטת תל-אביב.

שטיין, א' וקופרשטיין, ל' (עורכים). (1957). *מערכות פועלי תל-אביב יפו*. ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י/מועצת פועלי תל-אביב יפו.

נתון סטטיסטי לישראל (תשי"ז). חוברת 8, לוח 7-8, עמ' 10.

עיתונות וכתבי עת

בית"ר עוזי ובית"ר מאיר ביפו (1949, 24 באפריל). חרות, עמ' 4.

גמר גביע קרנר (1958, 1 באוקטובר). חדשות הספורט, עמ' 4.

הפועל יפו (1949). גורן כידון, 4, עמ' 7.

ועידת מכבי הראשונה במדינת ישראל (1948, דצמבר). המכבי, עמ' 7.

טרסי, מ' (1954, 12 בדצמבר). הולך ל.. חדשות הספורט, עמ' 4.

ידיעות לחבר בית"ר (1949, 15 במרץ). חרות, עמ' 3.

ידיעות מיפו (1949, יוני). גורן כידון, 6, עמ' 22.

ידיעות מיפו (1950, יוני). גורן כידון, 6, עמ' 22.

ליסבסקי, א' (1958, 18 בנובמבר). מצעד הכבוד של כדורגלני הנוער. חדשות הספורט, עמ' 4.

מה מספרות הטבלות (1955, 17 ביולי). חדשות הספורט, עמ' 7.

מהנעשה בסניפים/סניף הפועל תל-אביב (1949, אוקטובר). גורן כידון, 10, עמ' 6.

מושב חקלאי ליהודי בולגריה ליד נס-ציונה (1925, 25 בפברואר). דבר, עמ' 3.

מכבי יפו חוגג יובל (1959, 6 בספטמבר). חדשות הספורט, עמ' 4.

נערי מכבי יפו זכו בגביע קרנר (1958, 1 באוקטובר). חדשות הספורט, עמ' 4.

סניף הפועל בגבעת עליה (1950, יוני). גורן כידון, 6, עמ' 22.

עוזנו (1948-תשי"ח). שנתון הפועל לתשי"ח לזכר דב הוז. הוצאת מרכז "הפועל" תל-אביב, ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ ישראל, התאגדות לתרבות גופנית "הפועל" - ינואר 1948.

רכישת קרקע להקמת מושבה ליהודי בולגריה (1923, 17 ביוני). הארץ, עמ' 4.

שטרנברג, ש' (1954, 20 בינואר). הכושר הגופני של ילדי עולים. ספורט לעם, עמ' 2.

שיעורי ערב לעברית לעולים החדשים (1949, 14 במרץ). חרות, עמ' 4.

ראיונות אישיים

שמואל (צ'וצ'יקו) לוי, 5 באפריל 2023, 7 באפריל 2023, 9 באפריל 2023.

ציון דגמי, 9 ביולי 2023, 16 ביולי 2023, 17 ביולי 2023.

יוסף קיוסו, על שמו של אלברט קיוסו רחוב ביפו ליד גלי צה"ל. 4 ביוני 2017.

מרקו ונטורה, שחקן עבר בקבוצת מכבי יפו, 20 באפריל 2023.

ארכיונים

ארכיון מכבי על שם יוסף יקותיאל, להלן ארכיון מכבי ישראל.

ארכיון מכבי ישראל, 1-0094, סעיף 1 בהחלטה, מ15 באוקטובר 1949.

ארכיון מכבי ישראל, מטרות האגודה, ללא תאריך, 5-977-07, כנראה אוקטובר 1949

ארכיון מכבי ישראל, ועידת מכבי הראשונה בארץ ישראל, 8-0400.

ארכיון מכבי ישראל, מכבי בולגריה, בן נון, י, יובל ה-90

ארכיון מכבי ישראל, 8-0030, מכבים 4, 1 בספטמבר 1966, עמ'11.

הארכיון לחקר תנועת העבודה והחלוץ על שם פנחס לבון, להלן ארכיון מכון לבון.

ארכיון מכון לבון, ישיבת הועדה המצומצמת של המחלקה להכשרה גופנית, 6 ביולי

1948, סעיף 2, ד"ר סימון מרצה על תוכנית הרהיביליטציה, iv.244.647.

ראו גם: Simon, *Hahinuch Hagufani*, 12, (Dec 1946), pp. 22-23.

iv.244.538, 164/4550.

ארכיון מכון לבון, מכתב ממרכז הפועל למרכז קופת חולים, 16 בפברואר 1951,

iv.244.581.

ארכיון מכון לבון, "בילוטיין לעיתונות", 14 במרץ 1950, iv.244.715.

¹ארכיון מכון לבון, "מכתב ממרכז הפועל לוועד הפועל של ההסתדרות", 19 באוגוסט

1949, iv.244.588.

ארכיון מכון לבון, "פרוטוקול ישיבת ההנהלה המקצועית, מס' 326", 7 בינואר 1949,

iv.244.483. 'בהקמת סניף יפו הושקעו כספים ניכרים וכוחות רבים, התגברנו

על מכשולים קשים וגדולים והצלחנו לרכז נוער מהעולים החדשים'.

ארכיון מכון לבון, "אינפורמציה לחברי המרכז", 21 באוגוסט 1948, iv.244.588.

ארכיון מכון לבון, "דיווח ממרכז הפועל למחלקה להכשרה גופנית", 3 בינואר 1951, iv.244.706. 'במקום בני נוער רבים-עולים ומבוגרים שניתן היה לקיים בקרבם פעילות ספורטיבית'.

ארכיון עיריית תל-אביב יפו, ראו גם ידיעות תל-אביב ובילוטין.

ידיעות עיריית תל-אביב 1949

ארכיון עיריית תל-אביב, מכתב, 48/112, 7 בספטמבר 1948.

ארכיון עיריית תל-אביב, אישור העירייה, 20 בדצמבר 1951, 51/2038.

ארכיון עיריית תל-אביב, א 4-3832

ארכיון עיריית תל-אביב, 4-3832/ב, בילוטין 112.

ארכיון המדינה

ראו מכתבו של שייקה טרכטנברג (דן) מסופיה לירושלים ישירות לדוד בן גוריון. גנזך המדינה, חטיבת העולים מבולגריה בפברואר 1949. במכתב זה מדווח שייקה דן לדוד בן גוריון על עלייתם ארצה של 27 אלף עולים מבולגריה, ארכיון המדינה, ג- 5557/2.

על חשיבותה של הפעילות הגופנית בקרב בני הנוער ביישובי העולים כסכר מפני תופעות שליליות ראו למשל: ארכיון המדינה, חטיבה 71, 'סקירה על פעילותה של המחלקה להכשרה גופנית בשנת התקציב הנוכחית, 1957, 10/1303, בשיתוף פעולה עם ארגוני הספורט'.